

Mateusz Wyżga

KSIĘGI METRYKALNE PARAFII WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH W RUDAWIE POD KRAKOWEM

Anno Domini 1572 die Vero 4 Januarii Matri: susce: Petrus Sidko de Nielepicze et
Eva de Villa Czułówko. Pro eo canit Joannes Czech.

Ten z pozoru suchy zapis ślubu stanowi bodaj najstarszą w Polsce notkę metrykalną parafii wiejskiej. W tłumaczeniu na język polski: „Roku Pańskiego 1572 dnia zaprawdę 4 stycznia zostało zawarte małżeństwo Piotra Sidko z Nielepic i Ewy ze wsi Czułówko”¹. Drobnym zapisem o ludziach, którzy zdążyli zaistnieć w historii jedynie tym, że wzięli ślub. Z pozoru niewiele, ale jednak małżeństwo jest początkiem istnienia rodziny². Wszystko zaczyna się „w tej stolicy świata, jaką dla dziecka jest dom rodzinny”. Jan Kracik, wytrawny badacz Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku, napisał o księgach metrykalnych:

jest to cenne źródło, przez piszących o parafii niewykorzystywane, w którym wreszcie, masowo a imiennie, pojawia się społeczność [...] parafian, i to nie tylko w suchych datach i nazwiskach. Wpisy w XVII–XVIII wieku uzupełniane są bowiem nierzadko uwagami o okolicznościach śmierci poszczególnych osób, a czasem szerszymi relacjami o wydarzeniach³.

Dodajmy jeszcze, że ksiądz Kracik w poważnym stopniu opierał niektóre swe prace, jak tę o Niepołomicach czy o Kleparzu właśnie na księgach metrykalnych⁴.

¹ Archiwum Parafii Rudawa [dalej cyt. ARud], *Księga ślubów 1570–1608*, s. 107; zob. fot. 1. W tym miejscu składam serdeczne podziękowanie księdzu proboszczowi Julianowi Kósce z Rudawy za udostępnienie archiwum parafialnego i gościnność.

² C. K u k l o, *Staropolska rejestracja metrykalna ślubów, chrztów i pogrzebów w warsztacie badawczym historyka*, [w:] *Człowiek w teatrze świata. Studia o historii i kulturze dedykowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. B. Popiołek, Kraków 2010, s. 38 i nn.

³ J. K r a c i k, *Ludzie królewskich Niepołomic*, Niepołomice 2008, s. 9; idem, *Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich*, Kraków 1993.

⁴ J. K r a c i k, *Ludzie królewskich...*, s. 116–127, 144–151.

Czasem do spokojnego, wiejskiego świata, żyjącego rytmem roku rolniczego, wdzierała się wielka historia, wydarzeniowa. Wiadomo, że w lipcu 1787 roku w Ojcowie bawił król Stanisław August Poniatowski. Zachwycał się urokliwością doliny Prądnika, meandrującą spokojnie wodą, wyniosłymi skałami wapiennymi i legendarnymi jaskiniami. Po poobiedniej kawie uczestniczył w chrzcie córki Teofila i Honoraty Załuskich, trzymając dziecko jako ojciec chrzestny. Szafarzem chrztu był biskup Adam Stanisław Naruszewicz. Po uroczystym obrzędzie ksiądz Zygmunt Włyński, miejscowy proboszcz z parafii Smardzowice podał uniżenie księgę chrztów monarsze, by ten zechciał poczynić w niej wpis. Król zaś, mający właśnie odjeżdżać, wziął od kapłana księgę i, stojąc przy kredensie, uczynił wpis: „Stanisław August król.” Następnie wesoło zwrócił się do plebana: „Gdy się drugi raz pisać to zdarzy, dajcież mi lepszego pióra”⁵. Wydarzenie to w trafny sposób symbolizuje i podkreśla oryginalny, a zarazem niepowtarzalny charakter źródła, jakim są księgi metrykalne (zob. rycina 3).

Geneza prowadzenia ksiąg metrykalnych sięga czasów średniowiecza. W Europie Zachodniej zapiski tego typu pojawiły się już w XIV stuleciu, a za najstarsze uznaje się te z włoskiej parafii Arezzo (1314). W Polsce, w dawnej diecezji krakowskiej prowadzenie ksiąg ślubów zalecał już statut synodalny w r. 1459 (*De registris sive de metricis habendis*)⁶. Jednak powszechny obowiązek rejestracji podstawowych sakramentów: chrztów, ślubów i pogrzebów, najważniejszych wydarzeń w życiu wiernego, przyszedł nieco później. W latach 1545 – 1563 obradował Sobór Trydencki, zwołany dla poprawy sytuacji Kościoła katolickiego w obliczu rozwijających się prądów reformacyjnych. W XVI wieku szczególnie ważna była kwestia procesu odbudowy Kościoła, a kler nie dawał dobrego przykładu, żyjąc w przepychu i blisko spraw świeckich. Powtarzało się również nierezydowanie księży w powierzonych sobie parafiach. Można stwierdzić, że przyczyną powstania kościelnych ksiąg metrykalnych były kwestie wyznaniowe. Rejestracja osób ochrzczonych i zawierających małżeństwo, w późniejszym terminie również zmarłych, miała pomóc w kształtowaniu życia wewnętrznego poszczególnych parafii. Jednym z zadań było większe zbliżenie wiernych do kościoła parafialnego i plebana. Postanowiono więc zatwierdzić i upowszechnić pojawiający się już gdzieś zwyczaj rejestracji udzielanych

⁵ Archiwum Parafii w Smardzowicach, *Księga chrztów, ślubów i zmarłych 1783–1797*, s. 20. Sprawa została opisana już wcześniej: J. W i ś n i e w s k i, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskim, Marjówka Opoczyńska 1933*, s. 422.

⁶ J. K u r p a s, *Początki ksiąg metrykalnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1961, t. 2, z. 1–2, s. 5–42; B. K u m o r, *Spisy kościelne ludności w Małopolsce w XVIII wieku*, [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku. Pamiątniki*, t. 3, cz. 1, Toruń 2001, s. 255–260; C. K u k l o, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 91–129.

ślubów i chrztów⁷. Dodajmy, że w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej parafie stanowiły najniższy i podstawowy element organizacji kościoła katolickiego. Dogłębnie scharakteryzował to zagadnienie Stanisław Litak⁸. Obowiązek rejestracji chrztów i ślubów w Rzeczypospolitej był wprowadzany do końca XVI stulecia, a potwierdził to synod zwołany przez prymasa kardynała Bernarda Maciejowskiego w 1607 r. Natomiast prowadzenie ksiąg pogrzebów oficjalnie przyjęto dopiero w roku 1631⁹.

Księgi metrykalne zawierają informacje o większości ludzi, którzy żyli przed wiekami, bez względu na ich bogactwo czy ubóstwo. Jest to więc ilustracja życia i tych, co pozostają w cieniu historii, jej „statystów”. Wiadomo, że zajmowanie się ludźmi „nie mającymi historii” zarzucił w roku 1955 niemiecki historyk Gerhard Ritter Fernandowi Braudelowi, przedstawicielowi francuskiej szkoły historycznej *Annales*, twórcy pojęcia „historii totalnej”¹⁰. Tym powszechnym ujęciem dawnych społeczeństw księgi metrykalne różnią się choćby od wybiórczych źródeł skarbowych. O większą uwagę nad metrykami zabiegali badacze już od dawna. W Polsce jeszcze w początkach XX wieku byli to Franciszek Bujak¹¹ i Kazimierz Dobrowolski¹². Ostatnio podkreślali to uczeni tej miary co Henryk Samsonowicz czy Feliks Kiryk podczas Kongresu Towarzystw Regionalnych i Lokalnych w Lidzbarku Warmińskim, zwołanego z okazji XVIII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Olsztynie (16–19 IX 2009).

Metryki stanowią najdokładniejsze, pierwszorzędne źródło do badań nad dawną rodziną chłopską. Jako przedmiot demografii historycznej, rozpowszechnionej w świecie nauki interdyscyplinarnej, metryki zawierają wszelkie dane o przemianach demograficznych na wsi, grupują najstarsze nazwiska i nazwy miejscowości w ich pierwotnym brzmieniu. Na kartach tych spisów pojawiają się także notki o zdarzeniach z bliskiej historii: klęskach elementarnych, wojnach, przyjazdach biskupów, topografii pochówków. Można

⁷ Ostatnio o genezie powstania ksiąg metrykalnych: C. K u k l o, *Demografia...*, s. 91–129; R. K o t e c k i, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji chełmińskiej, gnieźnieńskiej, płockiej i włocławskiej)*, „*Nasza Przeszłość*”, 2009, nr 112, s. 35–75.

⁸ S. L i t a k, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004.

⁹ C. K u k l o, *Demografia...*, s. 91 i nn.; M. W y ż g a, *Księgi metrykalne parafii podkrakowskich z XVI–XVIII w.*, [w:] „*Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego*”, 2, 2010, s. 126–142.

¹⁰ F. B r a u d e l, *Historia i trwanie*, Warszawa 1971, s. 8. (przedmowa B. Geremka i W. Kuli).

¹¹ I. G i e y s z t o r o w a, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 204.

¹² K. D o b r o w o l s k i, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „*Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*”. T. 5: 1920.

poznać dzięki nim kulturę imienniczą naszych pradziadów, rozmiary płodności i umieralności, ruch naturalny ludności, a więc czas narodzin, ślubów i zgonów w lokalnej społeczności. Co najważniejsze, przy zachowanym odpowiednio materiale można podejmować rekonstrukcję dawnych rodzin. Ta żmudna metoda daje nam wyobrażenie o takich parametrach demograficznych, jak np. liczba dzieci urodzonych z jednej matki, przeciętny wiek nowożeńców w chwili ślubu, zgonu, porody kolejnych dzieci, strategię małżeńskie. Na koniec, co jest szczególnie istotne dla umacniania poczucia własnej tożsamości, metryki parafialne pomagają w budowie tablic genealogicznych.

Księgi ślubów to najważniejsze spośród wszystkich serii metryk. Znajdziemy tam szereg informacji: dzień, miesiąc i rok ślubu, informację o zapowiedziach, ksiądz udzielający ślubu, imię, nazwisko i miejscowość pochodzenia nowożeńców, status społeczny (np. szlachcic, mieszczanin, chłop), oraz inne: zawód, wdowiec, wdowa, wdowiec i wdowa (nowożeńcy), elita wiejska, oboje nowożeńcy spoza parafii (wędrownicy, ludzie luźni, uciekinierzy np. przed zarazą, wojnami), występujące w różnych formach nazwiska, nazwy miejscowe, nazwy części wsi (np. „Sowiarka na Kochanowie”, „Chrosty seu Kochanów”), informacje o świadkach ślubu (imię, nazwisko, miejscowość, status/funkcja, zawód).

W księgach ochrzczonych można znaleźć następujące informacje: dzień, miesiąc i rok chrztu, ksiądz udzielający sakramentu, płeć dziecka, jego imię, nieślubne dziecko, sposób zapisu nieślubnego dziecka, ojciec – imię, ojciec – nazwisko, ojciec – zawód lub pełniona funkcja, matka – imię, matka – z domu, miejscowość pochodzenia, status rodziców, chrzestny – imię, chrzestny – nazwisko, budynek (zamieszkały, np. chałupa, dwór, przytułek), miejscowość, chrzestny – zawód, chrzestna – imię, chrzestna – nazwisko, budynek, miejscowość, chrzestna – zawód, chrzestny – status, chrzestna – status. Jest tu również szereg jednostkowych informacji z zagadnień: elita wiejska, wizytacja biskupia lub dekanalna¹³, bliźnięta, przezwisko ojca, opis chrzestnego, opis chrzestnej, opis matki, przybysze spoza parafii, zmarłe dziecko, gdzie żyją rodzice (komornicy w obcej chałupie, własny dom, przytułek, karczma, browar itp.), chrzest z wody (w zagrożeniu życia). Można także prześledzić oboczność nazwisk i nazw miejscowości (podobnie w pozostałych seriach ksiąg metrykalnych), drugie i kolejne imiona dziecka.

Także metryki pogrzebów stanowią bogaty rezerwuar informacji: dzień, miesiąc i rok śmierci (dla czasów przedrozbiorowych data podana w metryce jest równoważna w kontekście śmierci i pochówku, a także urodzenia i chrztu, gdyż te sakramenty dawano dość szybko, nieraz jeszcze w tym samym dniu lub w następnym), imię i nazwisko zmarłego, płeć, miejscowość pochodzenia, wiek

¹³ Wizytacje kontrolowały funkcjonowanie parafii. Przykładowo 13 VI 1766 roku *manu propria* wpisał się do rudawskiej księgi chrztów Michał Barański, dziekan dekanatu Nowa Góra; ARud, *Księga zmarłych 1748–1775*, s. 57.

Ryc. 1. Kościół w Rudawie
Źródło: Urząd Gminy Zabierzów.

poznać dzięki nim kulturę imienniczą naszych przodków, rozmiary płodności i umieralności, ruch naturalny ludności, a więc czas narodzin, ślubów i zgonów w lokalnej społeczności. Co najważniejsze, przy zachowanym odpowiednio materiale można podejmować rekonstrukcję dawnych rodzin. To rzadna metoda daje nam wyobrażenie o takich parametrach demograficznych, jak np. liczba dzieci urodzonych z jednej matki, przeciętny wiek nowożeńców w chwili ślubu, zgonu, porody kolejnych dzieci, strategie małżeńskie. Na koniec, co jest szczególnie istotne dla umocnienia poczucia własnej tożsamości, metryki parafialne pomagają w budowie tablic genealogicznych.

107

Annō Domini 1572.
 die vero. .4. Januاری
 Matri: suyce: Petrus s̄ydko.
 de Nieliepize
 et Eva de: Czolowko.
 Pro eo canit Joannes czol

Ryc. 2. Najstarszy zapis metrykalny parafii w Rudawie (1572)

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Księga ślubów 1570–1608, s. 107.

¹³ Wizytacje kontrolowały funkcjonowanie parafii. Pierwszy raz w 1570 roku mianym gminy wpisał się do rudawskiej księgi dziejów Michał Baranowski, dziekan diecezji Nowa Góra; ABud., Księga zmarłych 1725–1725, s. 57.

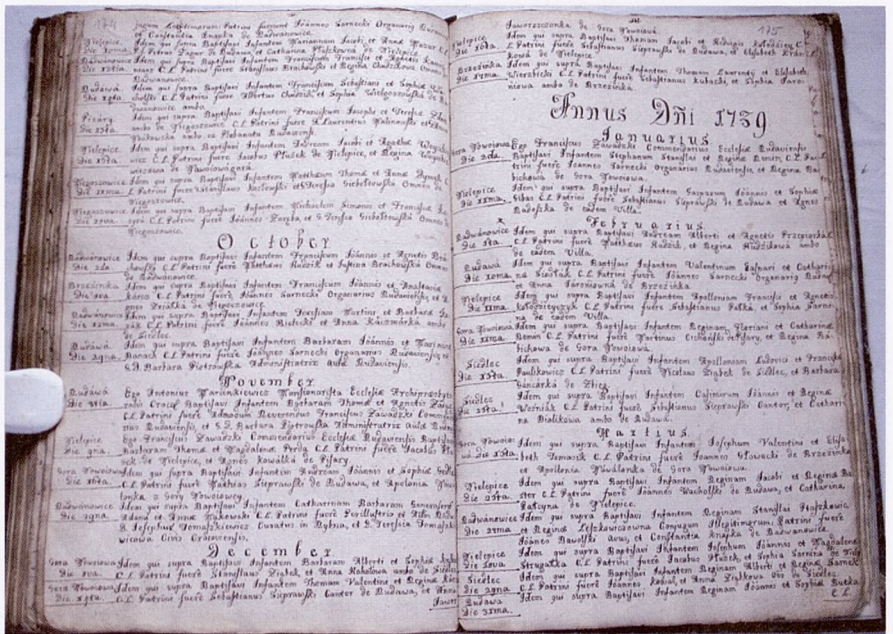
1787 Dzień piąty miesiąca w. Laskawosa
 Jul. 5. pomny Epoki Bytnosu; Laskawosa
 40 Stanisław August Król Polskiego trzeciego
 który roku Panowania swego dwudziestego trzeciego
 po świętym Powitanie się i miotaniu dnia 6. Ma-
 ja na Rzecz Dnieprze pod Kaniowem z Katarzyną
 II Imperatorową, Rolsyiską do Chersonu dążąc i po
 podobnym widzeniu się w konsulcie dnia 11. Maja
 z Józefem II Cesarzem Rzymskim do teyże Imperator-
 wy przeciwstawiającym, zdrowo powracając do Stolicy
 swojej, nie tylko w samym królestwie blisko Trzcinie
 z ukontentowaniem Wszystkich przytomnych dawis, ale
 też objęzdzając w krakowskim miejscu co ciekawie

Stanisław August M. C.

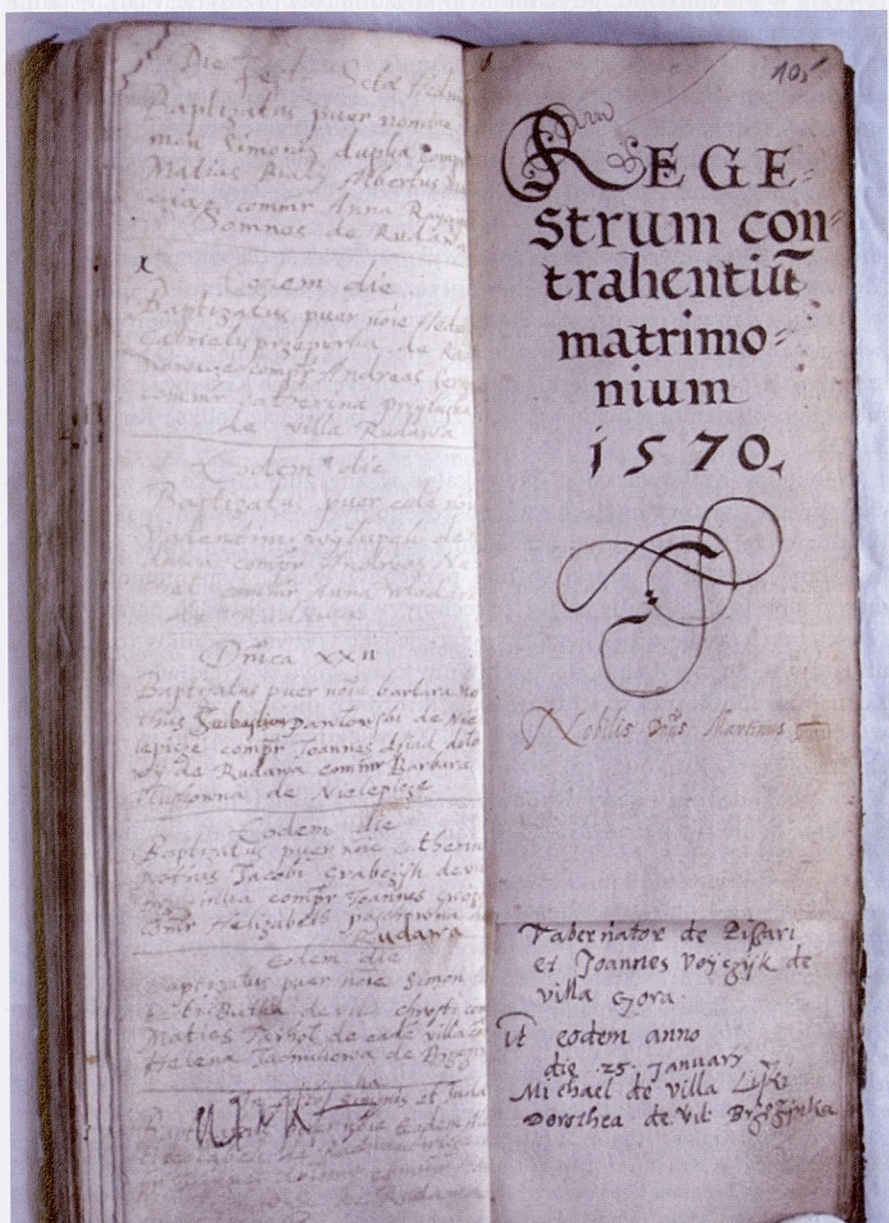
Dnia i roku tegoż w Parafii tutejszey Smardzowicz-
 kiej, najprzód = Ciemną Jasnę = ozdobić przybraną
 i uświetnić oświeconą swiatłem, a potem i sam Łanek
 Oycowski takawie do kilku godzin odwiedzić raczył.
 Księżstwi też swemu i Rządzący od siebie 1783.
 Prezentowanemu ten użycie zarządził, że na żądanie ie-
 go już nawet na wsiadaniu, co wzięta w przedpokoju
 Łankowym, stoicy przy kredensie w śródzie tej ko-
 suelney, Jm. swieć królewskie i Rękę łaskawą; i jako
 w. Laskawom podpisem swoim, umieścić raczył.

Ryc. 3. Autograf króla Stanisława Augusta Poniatowskiego złożony w Księdze chrztów parafii w Smardzowicach

Źródło: Archiwum parafii w Smardzowicach, Księga chrztów, ślubów i zmarłych 1783–1797,

Ryc. 4. Przykład starannie prowadzonej księgi metrykalnej (XVIII wiek)
Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Księga chrztów 1705–1748, s./ 175.

Ryc. 5. Tytułowa strona Księgi ślubów 1570–1606 parafii w Rudawie
 Źródło: Archiwum parafii w Rudawie.

(zwykle w przybliżeniu, gdyż nie było świadomości przeżytych lat), ostatnie namaszczenie (czy było), miejsce pochówku, imię ojca, nazwisko ojca, imię matki, nazwisko rodowe matki, status/funkcja zmarłego, zawód, stan cywilny, miejsce zgonu/u kogo (np. chałupa kmiecia, browar, przytułek), przyczyna śmierci, ksiądz, po ilu dniach od śmierci pogrzeb, wizytacja biskupia, przybysz (zmarły – np. wędrowiec, żebrak, żołnierz-weteran, sierota, osoby zbiegłe przed zarazą, pielgrzymi), bliźnięta, pochodzenie zmarłego, status rodziców, zawód rodziców¹⁴.

Księgi metrykalne nie są zbyt często wykorzystywane do badań historycznych (demograficznych) z racji ich hermetycznego sposobu zapisu i trudności w obróbce danych masowych. Stąd Cezary Kukło ostatnio stwierdził, że ich „właściwe i szerokie spożytkowanie jest więcej niż skromne”¹⁵. Do nielicznych, szeroko czerpiących z tego typu źródeł, prac dotyczących Krakowa i okolicy (ale nie w sposób demograficzny) można zaliczyć publikacje Feliksa Kiryka i Jana Kracika¹⁶.

W okolicy Krakowa księgi metrykalne w znacznej mierze są wciąż przechowywane w oryginałach w poszczególnych archiwach parafialnych. Wiadomo, że formalnym właścicielem ksiąg metrykalnych i praw autorskich jest dana parafia, w której są one przechowywane. Tym niemniej księgi metrykalne lub ich kopie są też przechowywane w archiwach państwowych i kościelnych (zwłaszcza księgi XIX-wieczne jako wytwór parafii w rozumieniu urzędów stanu cywilnego, np. Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie). Mikrofilmy nielicznych ksiąg z okresu staropolskiego wykonane w latach 70. XX wieku znajdują się w Archiwum Państwowym w Krakowie (ul. Sienna)¹⁷.

Na pochodzeniu nazwy Rudawa zwracał już uwagę Jan Długosz. Osada przybrać miała ją od przepływającej tam rzeki. Etymologię nazwy można brać

¹⁴ M. Wyżga, *Inwentarz ksiąg metrykalnych parafii Więclawice 1615–1945*, rps, Kraków 2010, s. 7–9.

¹⁵ C. Kukło, *Staropolska...*, s. 38–41.

¹⁶ *Rudawa: z dziejów wsi podkrakowskiej (do 1945 r.)*, red. F. Kiryka, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, 1983, z. 83; J. Kracik, *Ludzie z przedmieścia...*, Kraków 1993, (BK nr 129); zob. też: A. Artymiak, *Sieciechowickie zapiski metrykalne z lat 1646–1666 jako materiał do dziejów wsi podkrakowskiej, Jędrzejów 1946*; E. Kłisiwicz, *Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897)*, Kraków 1977, mps, (rozprawa doktorska w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie); zob. również: M. Wyżga, *W tej pięknej ziemi. Gmina Zielonki od średniowiecza do czasów współczesnych*, Zielonki 2009; idem, *Sercu najbliższa. Inwentaryzacja zasobów kulturowo-przyrodniczych Małej Korony Północnego Krakowa*, Raciborowice 2008.

¹⁷ M. Wyżga, *Księgi metrykalne parafii podkrakowskich z XVI–XVIII w.*, [w:] „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2, 2010, s. 126–142.

od jej rudego (żółtoczerwonego) koloru¹⁸. Pierwsze wzmianki o wsi Rudawa pochodzą z XII stulecia, kiedy rycerz Jan zwany Gniewomirem podarował ją krakowskiej kapitule katedralnej¹⁹. Podobne nadanie w XIII wieku uczynił Racibor z częścią rozległej osady Dłubnia, a na pamięć darczyńcy miejscowość przybrała nazwę Raciborowice. Oba nadania rycerskie w późniejszym czasie łączyło wiele, gdyż stanowiły one dobra prestymonialne kapituły. Tak było choćby wówczas, gdy Kraków opanowywała zaraza, a kanonicy chronili się w swoich podmiejskich dobrach. W wydany przed ponad stu laty *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* dowiadujemy się podstawowych wiadomości z przeszłości wsi Rudawa. Przytoczmy tu fragment tego wdzięcznego opisu:

Rudawa, wieś, powiat chrzanowski, u ujścia Rudawki do Krzeszówki, przy gościńcu z Krakowa do Krzeszowic (6 km.). Posiada przystanek drogi żelaznej północnej cesarza Ferdynanda, między stacjami Zabierzów i Krzeszowice, parafia rzym.-kat., szkołę ludową i młyn wodny. Wieś skupiona około kościoła, mieści się na stokach wzgórz opadających lekko od północy ku Krzeszówce, nad którą ciągną się podmokłe łąki. Na prawym brzegu Krzeszówki wznoszą się wzgórza Zwierzynca Krzeszowickiego i wsi Nielepice. Na wschód graniczy Rudawa z Niegoszowicami, na zachód z Pisarami a na północy z Dubiem. Wieś ma 95 domów, a 3 domy obszar większy (kapituły katedry krakowskiej) i 648 mieszkańców, w tym 30 izraelitów [...]. Parafia należy do diecezji krakowskiej, dekanatu czernichowskiego i obejmuje: Radwanowice, Brzezinkę, Nielepice, Młynkę, Siedlec, Pisary, Dubie, Niegoszowice i Kochanów, w ogóle 3261 dusz. Na północ od wsi znajdują się łomy czarnego marmuru. Kościół ma murowany²⁰.

Wiadomo dalej, że w Rudawie wypoczywali znani ludzie pióra. Tu zażywał wywczasu Henryk Sienkiewicz, pisząc kilka partii tekstu powieści *Wiry*. Co rano przynosił mu świeżo udojone mleko chłopiec mieszkający w okolicy. Nazywał się Staś Tarkowski, a jego nazwisko pisarz wykorzystał później w powieści *W pustyni i w puszczy*. Co ciekawe, podobnie brzmi jeden z rozdziałów powieści Antoniny Domańskiej *Historia żółtej cizemki (W domu i w puszczy)*. Autorka przedstawiła tam świat Krakowa i okolicznych wsi (m.in. wesela w Pisarach) w czasach Wita Stwosza. Domańska mieszkała również w Rudawie. Urokliwe okolice Krakowa, pocięte dolinkami z wystającymi skałkami jurajskimi, zwane były kiedyś „Szwajcarią krakowską”. Dodajmy, że wieś i parafia Rudawa doczekała się osobnego studium pod redakcją Feliksa Kiryka²¹.

¹⁸ S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 332.

¹⁹ *Rudawa: z dziejów wsi podkrakowskiej...*, s. 45–46.

²⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1888. T. 9: *Pozajście – Ruksze*, s. 903–904.

²¹ *Rudawa: z dziejów wsi podkrakowskiej (do 1945 r.)*, red. F. Kiryk, „Rocznik Naukowo-

Ostatnio ukazała się również monografia gminy Zabierzów, recenzowana przez tego ze wszech miar zasłużonego badacza, również Rudawianina²². Rudawskie księgi metrykalne pod kątem nazwisk parafian eksplorował również Edmund Klisiewicz²³.

Informacje o stanie zachowania ksiąg metrykalnych parafii w Rudawie są rozproszone i nierzetelne. Według ankiety państwowej dla proboszczów z roku 1946 ówczasie pracujący w Rudawie ks. Siedlecki niesłusznie podał, że w Rudawie (ówczasie powiat Chrzanów) księgi metrykalne wszystkich trzech serii sięgają jedynie 1798 roku²⁴. Z kolei według *Katalogu kościołów i duchowieństwa archidiecezji krakowskiej* z 1983 roku w Rudawie księgi chrztów i ślubów zachowały się od 1572 roku, zaś księgi pogrzebów od 1576, co jest niezgodne z rzeczywistością²⁵. Warto dodać, że Archiwum Państwowe w Krakowie nie przechowuje w mikrofilmach kopii ksiąg metrykalnych z Rudawy²⁶. Podobnie nie ma ksiąg metrykalnych tej parafii z czasów przedzoborowych w Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie²⁷. Wreszcie źródła metrykalne parafii Rudawa nie są przechowywane w katalogu mikrofilmów Mormonów²⁸, którzy w latach 70. XX wieku zajmowali się kopiowaniem ksiąg metrykalnych i innych spisów ludności²⁹. Jedyną znaną jak dotąd kopię cyfrową ksiąg rudawskich z XVI–XVIII wykonało Stowarzyszenie Korona Północnego Krakowa³⁰.

Dydaktyczny WSP w Krakowie”, 1983, z. 83.

²² *Monografia gminy Zabierzów*, red. P. Hapanowicz, S. Piwowarski, Kraków 2009.

²³ E. K l i s i e w i c z, *Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym (na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897)*, Kraków 1977, mps, [praca doktorska, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie]; idem, *Żeńskie imiona chrzestne w podkrakowskiej parafii Rudawa z lat 1570–1897 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Roczniki Naukowo-Dydaktyczne. Prace Językoznawcze”, 1994, 8, s. 77–82; idem, *Odpowiedź na uwagi zawarte w recenzji M. Górnego „Uwagi o analizie imion chrzestnych z małopolskiej parafii Rudawa z XVI–XIX w.”*, „Onomastica”, 36, s. 275–277.

²⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie [dalej: AKP], sygn. UW II 685, s. 493–494.

²⁵ *Katalog kościołów i duchowieństwa archidiecezji krakowskiej*, red. S. Dadak, Kraków 1983, s. 282.

²⁶ APKr., *Mikrofilmy akt metrykalnych*, t. I–II, sygn. 388.

²⁷ Archiwum Metropolitalne w Krakowie, *Kopie metryk parafii*, bez pag.

²⁸ <http://www.familysearch.org>, 27 VI 2010 r.

²⁹ Działalność ta wynika z przekonań religijnych mormonów, którzy wierzą w to, że osoby żyjące mogą chrzcić zmarłych i wstawiać się u Boga za dusze przodków, o ile posiadają o nich informacje; J. H a s s – S k a l s k a, *Mormoni czyli Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, <http://stary.genpol.com/displayarticle73.html>, 27 VI 2010 r.

³⁰ M. W y ź g a, *Inwentarz ksiąg i metrykalnych podkrakowskiej parafii Rudawa (1570–1945)*, Kraków 2010, (mps + 2 płyty DVD w załączniku). Nadto poglądowo została utworzona baza 300 najstarszych zapisków metrykalnych w programie Ms Excel.

Księgi metrykalne parafii Rudawa są numerowane tomami według serii (śluby, chrzty, pogrzeby)³¹. Tomy z XVI–XVIII wieku mają wtórną okładkę, „kamionkę” niebiesko-fioletową. Znać też miejscami ślady przycięć introligatorskich i dość dawno już podklejane marginesy. Rejestry chrztów i pogrzebów dociągnięto do roku 1798, choć na ogół wpisy w innych parafiach kończą się na 1797 r.

Do pisania służył powszechnie wówczas używany atrament żelazowo-galasowy³². Miejscami widoczne bardziej wyblakłe pismo to efekt wynikającego z oszczędności rozcieńczania atramentu. Metryki staropolskie zapisano na papierze czerpanym. Wiadomo z leżących w sąsiedztwie parafii, że nabywano go z papierni działających nad Dłubnią, Prądnikiem czy Rudawą³³. Okolicę Krakowa cechowała obecność małych rzek, idealnych do działania urządzeń napędzanych siłą wody. Wiemy o papierniach dzięki znakom wodnym (filigranom), informującym o wytwórcy. Warto wspomnieć, że najstarsza papiernia w Polsce została założona w 1491 roku przez krakowskich duchaków na Prądniku (wśród trzech młynów jeden „in quo papyrus conficitur”, dzierżawiony przez wdowę po rajcy krakowskim Janie Hallerze). Wiadomo dalej o dwóch papierniach cystersów z Mogiły (1504). Na początku XVI wieku rozwinęły się też papiernie Bonerów w Balicach i Bonarce. Kolejna papiernia uaktywniła się w Krzeszowicach. W okresie nowożytnym okolica Krakowa obfitowała w papiernie³⁴. Działały tu zakłady w Młodziejowicach, Wilczkowicach, Grębownicach (Korzkwi), Balicach, Czajowicach oraz w okolicy (Krzeszowice, Podchełmie, Tenczynek, Mogiła, Prądnik Biały, Prądnik Czerwony)³⁵.

³¹ W przypadku ksiąg ślubów poszyt ślubów od 1570 r. w księdze chrztów nie jest uwzględniony w tej numeracji (zob. niżej).

³² Galasy (dębianki) powstają na liściach dębu dzięki błonkówkom (np. galasówka dębiana), mają dużą zawartość taniny, stosowane w medycynie ludowej. Wyciągano z nich czarny barwnik utrwalany witriolem (tzw. olej szklany; stężony roztwór kwasu siarkowego). Atrament początkowo wytwarzali zakonnicy, a później warsztaty świeckie.

³³ Po okresie pergaminu, czyli specjalnie garbowanej skóry, pierwsze papierowe rękopisy wprowadzili w Polsce nuncjusze apostołscy (rachunki świętopietrza 1325); W. B u d k a, *Papiernia w Młodziejowicach*, Wrocław 1951; idem, *Z dziejów papiernictwa krakowskiego w XVII wieku*, Warszawa 1960. Poniższy wywód został zaczerpnięty z rozprawy doktorskiej M. Wyżgi, *Parafia Raciborowice...*, mps, s. 17–30.

³⁴ Wielkie zasługi dla badań nad historią papiernictwa położył Włodzimierz Budka (1894–1977); W. B u d k a, *Papiernia w Młodziejowicach*, Wrocław 1951; idem, *Papiernia w Balicach*, Warszawa 1935; idem, *Papiernia w Podchełmiu*, Warszawa 1948; idem, *Z dziejów papiernictwa krakowskiego w XVII wieku*, Warszawa 1960; *Papiernie w Polsce XVI wieku: prace Franciszka Piekosińskiego, Jana Ptaśnika, Kazimierza Piekarskiego*, powtórnie wyd. i uzup. W. Budka, Wrocław 1971.

³⁵ J. Siniarska-Czaplicka, *Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław 1969, s. 33.

Wszystkie księgi otrzymały nadaną w późniejszym czasie numerację w obrębie tomów poszczególnych serii. Do foliacji użyto ołówka. Podstawowe dane o księgach zostały podane w poniższych tabelach i będziemy się posługiwać zaprowadzoną tam numeracją. W ostatniej kolumnie tabel pojawiła się sygnatura wersji cyfrowej zdigitalizowanych ksiąg. A ponieważ rudawskie księgi metrykalne stanowią jedno z najstarszych ksiąg metrykalnych wiejskich, największa uwaga zostanie poświęcona tomom wytworzonym w okresie przedrozbiorowym.

Na stronie pierwszej księgi chrztów nr 1 widnieją dwa wpisy metrykalne bez dokładnej daty, a więc możliwe, że sprzed 1576 r. Brak karty tytułowej wskazywać może na fakt, że mamy do czynienia jedynie z fragmentem księgi, a wpisy czyniono już wcześniej. W tomie 1 chrzty z lat 1576–1595 notowane są do s. 104. Na ss. 105–141 znajdują się rejestry ślubów z lat 1570–1606, zaś od s. 145 dalej chrzty od roku 1597 aż do 1608 roku. Według wpisu na ostatniej stronie tego tomu księgę chrztów rozpoczęto w roku 1570, choć dopiero od 1576 wpisy zachowały się. Zapewne wcześniejsze notki utracono przy oprawie księgi lub ktoś omyłkowo poczynił wspomniany zapis o roku 1570.

Na początku księgi chrztów nr 2 znajdują się motta w języku łacińskim (np.: „Maledictus, qui facit opus domini fraudulentem; Sine gratia spiritus sancti nec infantes nec aetate grandes possunt salvari”)³⁶. Ten sam zapis powtórzył się w księdze chrztów nr 6 (1748–1765) oraz na kolejnej. Z karty tytułowej tomu nr 6 wynika, że założył go ówczesny komendant parafii ks. Tomasz Romanowicz. Proboszczem był ks. Antoni Kozikowski. Przy cytatach są pewne skróty (Aug., Hier., Ber., Greg.)³⁷

Księga chrztów nr 7 rozpoczyna się od zamieszczenia czterech przykładowych form zapisu aktu metrykalnego z wymienionymi predykatami stanowymi (*laboriosus, honestus nobilis, generosus*). Po tytule księgi następuje jeszcze inwokacja do Jezusa Chrystusa oraz powtórzone motta z poprzednich ksiąg. Księga nr 8 na karcie tytułowej zawiera jedynie tytuł i inwokację. Ostatnia księga chrztów (nr 9) nie posiada osobnej strony tytułowej i została doprowadzona do 1798 r.

Uwagę zwraca miejscami bardzo staranne pismo. Przykładowo w końcu lat 40. XVIII w. komendant Franciszek Zawadzki prowadził księgi wzorowo (rycina 4).

³⁶ Napominania pojawiały się również w XIX-wiecznych metrykach. W księdze zmarłych czytamy we wstępie (druk): „Ażeby jednak tym pewnie ta Księga należycie pisana była, ostrzega się niniejszemi Plebana, ponieważ gdyby podczas Wizyty Biskupa lub Officyalistów Cyrkularnych, nieporządek lub niedbalstwo iakie postrzeżone było, za pierwszym w prawdzie razem za każdy błąd tylko 4 zł pol. zapłaci, lecz potem ieszcze surowiej ukarany zostanie; ARud, *Instrukcja [w:] Liber Mortuorum 1798–1831*, s. 1.

³⁷ Pozostałe cytaty: „Apud deum non tam valet mansura temporis quam doloris, nec tam abstinentia ciborum quam mortificatio vitiorum; Minor est servo qui servum timet; Difficile surgit quem molles male conscientiae praemittit”.

Wcześniej zaprowadzone metryki ochrzczonych (1576) mają jednak lukę w zachowanym materiale w latach 1623–1688, a zatem przez większość XVII wieku. Podobnie jest w przypadku ksiąg ślubów, o czym poniżej piszemy. Mniejsze, kilkuletnie i kilkumiesięczne przerwy w rejestracji znajdujemy również w bieżących zapisach poszczególnych tomów, jednak nie ma ich wiele. Znaczniejsza przerwa widnieje w księdze nr 1 (lata 1578–1585). Uwagę zwraca, że księgi nr 4 i 8 mają odmienny od innych format (ok. 30x20 cm). Księgi ochrzczonych zostały zestawione w tabeli 1 (zachowano oryginalną formę tytułów).

Jak już była mowa, parafia Rudawa posiada najstarszą w Małopolsce, a może i w Polsce wiejską księgę ślubów³⁸. Widnieją tam rejestry ślubów chłopskich z XVI wieku, co jest sprawą rzadką wśród ksiąg metrykalnych³⁹. Tom ten (Księga ślubów nr 1 z lat 1570–1608) został wszyty w księgę chrztów nr 1 (1576–1608). Ze wspólnej paginacji dla obu ksiąg wynika, że śluby mieszczą się na stronach 105–141.

W tym miejscu warto podać najstarsze znane nam małżeństwa zawarte w tamtejszej świątyni w 2. połowie XVI stulecia. Z tabeli 2 wynika, że zasięg „ryнку matrymonialnego” przekraczał granice parafii, skoro pojawiali się nupturieni z tak odległych miejscowości jak nadwiślańska Igołomia (Jan, 1577) czy Radlin (Błażej, 1581). Przyszłe żony pochodziły zgodnie z tradycją z parafii Rudawa, choć pojawiają się ciekawe określenia ich zamieszkania. Przykładowo w roku 1578 Wojciech Godek z Zabierzowa pojął niejaką Reginę z karczmy pod lasem. W wielu przypadkach w tabeli nie znajdujemy nazwisk. W tym czasie bowiem antroponimy chłopskie dopiero się kształtowały. Brak nazwisk i znaczne luki w zapiskach uniemożliwiają właściwe podjęcie cennej badawczo demograficznej metody rekonstrukcji rodzin, co w przypadku chłopskich rodzin dla XVI wieku byłoby rzeczą niebywałą⁴⁰. Natomiast podjęcie pełnej rekonstrukcji rodzin jest możliwe dopiero od czasów rejestracji wszystkich serii metryk, co w przypadku Rudawy ma miejsce od roku 1748, kiedy mamy księgę pogrzebów.

³⁸ Najstarsze w Polsce księgi metrykalne posiada parafia Mariacka w Krakowie (śluby od roku 1548), dalej Bochnia (1559); C. K u k l o, *Demografia...*, s. 91.

³⁹ Tematyką chłopów na przełomie czasów średniowiecznych i nowożytnych zajmuje się Piotr Guzowski, któremu jestem wdzięczny za porady. P. G u z o w s k i, *Chłopi i pieniądze na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Kraków 2008.

⁴⁰ Metoda ta, znana powszechnie jako metoda Henri-Goubert polega na nominatywnym łączeniu danych z ksiąg metrykalnych aż do zrekonstruowania historii poszczególnych rodzin. Pozwala ona na dokładne określenie parametrów demograficznych czasów prestatystycznych, określenie płodności kobiet, przerw proto- i intergenetycznych, postaw prokreacyjnych, dokładnego wieku badanych osób (w chwili ślubu, zgonu, pojawiania się kolejnych dzieci), liczby dzieci w rodzinie, długości trwania małżeństw itp.; C. K u k l o, *Demografia...*, s. 174 i nn.

Tab. 1. Księgi chrztów parafii w Rudawie z lat 1576–1798

Nr	Tytuł	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Sygnatura wersji cyfrowej
1	—	1576–1608	32 x 10,5	bardzo dobry	219	ARud 1
2	<i>Liber baptisatorum caeotus in Anno Domini 1608 finitus in Anno 1623 scriptus vero per annos 15</i> [tytuł zastępczy, wprowadzony późniejszą ręką]	1608–1623	31,5 x 10	bardzo dobry	182	ARud 2
3	<i>Annus 1688uus. Metrica baptisatorum Ecclesiae Parochialis Rudaviensis (...)</i>	1688–1705	31,3 x 10	bardzo dobry	162	ARud 3
4	<i>Anno Domini [1705] die vero 8 Martii cum susceperim onus Vicariatus in Ecclesia Rudaviensi incepti notare Nomina Levantium Ac Levantium cum Parentibus Levantium de Sacro fonte. Ab Anno Supra Scripto</i>	1705–1748	31,3 x 20,5	dobry	212	ARud 4
5	<i>Liber batisatorum in parochia Rudaveinsi COMPARATUS Per Perrilustrem Rdm Dnum Antonim Kozikowski Curatum Rudaviensem per Augusti Romanowicz Commendarium profunc inchoatus IN Anno Dei 1748 Die nona Januarii</i>	1748–1765	31,5 x 9,5	bardzo dobry	133	ARud 5
6	<i>Metrica Baptisatorum Ecclesiae Parochialis Rudavinsis ex Cista Ecclesiae comparata in Anno Domini 1765to per me Felicianum Starzykowski Vicarium Provisum scriptione incepta</i>	1765–1781	32,8 x 10	bardzo dobry	193	ARud 6
7	<i>Metrica baptisatorum Ecclesia Parochialis Rudaviensis comparata ex Cista Ecclesiae in Anno 1781 per me Josephum Gontkowski Vicarium Provisum Sub Regiminaes utinam Longaevio [...] Admodum Reverendi Domini Josephi de Niewieszyn Niewieszynski Decani cathedralis Cracoviensis Curati Rudaviensis Dignissimi</i>	1781–1789	32,5 x 9,5	bardzo dobry	181	ARud 7
8	<i>IN NOMINE DOMINI Liber Metrics Baptisatorum Inchoatus Anno Domini 1789</i>	1789–1798	32 x 21	bardzo dobry	88*	ARud 8

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Metr. * w tym 20 niezapisanych stron. Uwaga: W księdze chrztów 1576–1608 na s. 105–141 znajduje się wkomponowana Księga ślubów 1570–1606.

Tab. 2. Pierwsze śluby zapisane w parafii w Rudawie (1572–1589)

Rok	Mąż			Żona		
	Imię	Nazwisko	Miejscowość	Imię	Nazwisko	Miejscowość
1572	Piotr	Sydko	Nielepice	Ewa		Czułówko
1572	Jan		Góra	Anna	Wdowa Witkowna	Nielepice
1572	Piotr	Knap	Rudawa	Małgorzata	Korzeniowna	Rudawa
1572	Piotr		Zalas	Zuzanna		Młynka
1572	Michał		Liszki	Dorota		Brzezinka
1572	Stanisław		Rudawa	Agnieszka		Plaza
1572	Stanisław	syn wójta	Rudawa	Katarzyna		Rudawa
1572	Jan	Iwan	Pisary	Anna		Pisary
1572	Szymon	Mazur		Jadwiga		
1572	Stanisław			Dorota		
1576	Piotr		Pisary	Zofia		Pisary
1576	Błażej		Góra	Regina		Góra
1576	Jan		Tarnawa	Anna		Dup
1576	Szymon		Uście	Anna		Dup
1576	Jan		Dup	Małgorzata		Dup
1576	Stanisław		Kobylany	Anna		Brzezinka
1576	Andrzej		Dup	Dorota		Paczułtowiec
1576	Jakub	Wójcik	Rudawa	Anna	Dymkowna	Rudawa
1576	Walenty		Siedlec	Dorota		Radwanowice
1576	Maciej		Zabierzów	Agnieszka		Nielepice
1576	Wawrzyniec		Brzoskwinia	Jadwiga		Nielepice
1576	Tomasz		Kraków	Zofia		Siedlec
1576	Jakub		Radwanowice	Katarzyna		Radwanowice
1576	Walenty	Dupka	Rudawa	Dorota		Paczółtowiec
1576	Stanisław	Dupczyk	Rudawa	Jadwiga		?
1576	Jan		Poręba	Barbara		Brzezinka
1576	Tomasz	Malyska	Pisary	Agnieszka	Buczyanka	Chrosty
1577	Jakub	Mollik	Dup	Anna		Tarnawa
1577	Andrzej	Czwieka	Radwanowice	Elżbieta	Przepiórkowna	Radwanowice
1577	Jan		Igołomia	Katarzyna		Pisary
1577	Maciej	Macziarzek	Rudawa	Katarzyna	Strugalanka	Nielepice
1577	Maciej	Zdun	Brzezinka	Dorota		Niegoszowice
1577	Jan		Korzkiew	Anna		Niegoszowice
1577	Jan		Poręba	Zofia		Mników
1577	Błażej	tkacz	Raławice	Anna	Kiowna	Dup
1578	Wojciech	Godek	Zabierzów	Regina		z karczmy pod lasem

1578	Jan	Koza		Katarzyna		Radwanowice
1578	Wawrzyniec		Radwanowice	Zofia	Gierczanka	Radwanowice
1578	Marcin		Januszowice	Anna		Wola (Chwalkowa)
1578	Jan		Pisary	Anna		Pisary
1578	Marcin	Buthka	Chrosty	Felicia	Młynarczanka	Chrosty
1578	Szymon	Dupczyk	Rudawa	Agnieszka	Garczorzowna	Rudawa
1581	Błażej		Radlin blisko Wodzisławia	Sabina	Wdowa	
1581	Wojciech	Dukalin famulus	Góra	Elżbieta	„filia ejusdem”	Góra
1581	Piotr	Lisek		Anna	Kosibowna	
1582		„Studrek” syn	Brzezinka	Jadwiga	córka „Lgocika”	Karniowice
1583	Franciszek	Zagora	Balice	Barbara	córka Macieja Macha	Rudawa
1583	Stanisław	syn karczmarza	Więckowice	Anna	Grabpczona	Więckowice
1583	Jan	Skowronek	Nielepice	Katarzyna		Rudawa
1583	Mikołaj	Luca	Kobylany	Katarzyna	Jaroniowna	Brzezinka
1587	Maciej		Grzegorzowice	Zofia		Radwanowice
1588	Sebatian		Chrosty	Agnieszka		Chrosty
1589	Jan		Podbory	Ewa	z karczmy	Rudawa
1589	Stanisław	Czeldzik	Pisary	Barbara	Wójcikowna	Góra
1589	Walenty	Baranek	Brzezinka	Katarzyna		Brzezinka
1589	Adam	Przepiórka	Radwanowice	Zofia	kucharka	Radwanowice
1589	Andrzej	Zacznik	Brzezinka	Helena	Szwieszowna	Niegoszowice
1589	Stanisław	Rozmusek	Przeginia	Urszula	Kowalowna	Młynka
1589	Jan	Pilch	Radwanowice	Zofia	Kamionkowna	Radwanowice
1589	Grzegorz	Chrzostek	Chroszna	Zuzanna	Bastrowna	Nielepice
1589	Błażej	Kaczmarzyk	Czatkowice	Małgorzata	Wójcikowna	Góra
1589	Bartłomej	Matyska	Pisary	Jadwiga	kucharka Tarchoła	Pisary
1589	Stanisław	Kolano	Pisary	Anna	Jarondowska	Żary
1589	Tomasz	Matysza	Pisary	Anna	Bujakowna	Góra
1589	Jan	Wilkl	Niegoszowice	Zofia	Woldanowna	Brzezinka
1589	Jakub	Konieczny	Niegoszowice	Dorota	Gawiowa	

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Księga ślubów 1570–1608, s. 107–115.

Następna księga ślubów nie ma strony tytułowej. Z kolei księgę nr 3 (1748–1774) rozpoczynają dwa przykładowe formularze zapisów metrykalnych. Wiadomo dalej, że w serii ślubów brakuje ksiąg z prawie całego XVII wieku (lata 1607–1701). Potem jednak przez całe XVIII stulecie metryki zaślubionych zachowały się. Obecność ksiąg zgonów od połowy tego wieku pozwala na podjęcie poruszanej metody rekonstrukcji rodzin, ale dopiero od epoki późnosaskiej. Staropolskie księgi ślubów zestawiono w tabeli 3.

Tab. 3. Księgi ślubów parafii w Rudawie z lat 1570–1797

Nr	Tytuł	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Sygnatura wersji cyfrowej
1	<i>Regestrum contarhentium matrimonium 1570. Nobilis Dominus Martinus</i>	1570–1606	32 x 10,5	bardzo dobry	36	ARud 9
2	<i>Anno Domini 1702</i>	1702–1748	31,5 x 9,5	bardzo dobry	104	ARud 10
3	<i>LIBER CONTRAHEMENTIUM MATRIMONIUM COMPARATUS Per Perillustrem Rdm Dnum Antonium Kozikowski Curatum Rudaviensem Vice Procuratorem per Augusti Romanowicz Commendarius Rudavien. Inchoatus in Anno Dni 1748vo Die 21ma Januarii</i>	1748–1774	31,5 x 9,5	bardzo dobry	105	ARud 11
4	<i>Liber Contrahentium Matrimonium AD. 1774</i>	1774–1797	32 x 10	bardzo dobry	172	ARud 12

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, *Metr.* *w tym 47 stron niezapisanych. Uwaga: Tom 1 stanowi poszyt wkomponowany w Księgę chrztów 1576–1608, s. 105–141.

Pierwsza znana nam księga zmarłych została założona w 1748 r. Nie ma w niej adnotacji o kontynuacji jakichś wcześniejszych zapisków. Zdawać więc mogłoby się, że ich nie prowadzono. Jednak wczesne rozpoczęcie zapisów chrztów i ślubów i w pełni wykształcony w połowie XVIII wieku formularz wpisów o pogrzebach przekonuje, że nie jest to pierwsza księga tej serii. Nie wiadomo, co się stało z wcześniejszymi. Dodajmy, że z numeracji XIX-wiecznych tomów ksiąg zgonów wynika, że brak tomu I, tj. księgi zmarłych przed rokiem 1748. Znana nam księga zmarłych nr 1 z lat 1748–1798 na pierwszej stronie zawiera szymel zapisu metrykalnego („Forma”). Zestawienie ilustruje tabela 4.

Po trzecim rozbiorze Polski parafia w Rudawie znalazła się w zaborze austriackim, tuż nad granicą z Królestwem Polskim. W XIX stuleciu parafia ta należała do diecezji tarnowskiej (bp Józef Alojzy Pukalski), a następnie została przyłączona do diecezji krakowskiej.

Tab. 4. Księgi zmarłych parafii w Rudawie z lat 1748–1798

Nr	Tytuł	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Sygnatura wersji cyfrowej
1	<i>Liber Mortuorum In Parochia Rudaviensi Comparatus per Perillustrum Antonium Kozikowski Curatum Rudaviensem Per=Augusti capituli Vice Procuratorem in Anno Dni 1748vo Die Ima Januarii me vero R. Thoma Romanowicz Comendaroi Rudaviensi protunc inceptus</i>	1748–1775	31 x 9,5	dobry	88	ARud 13
2	<i>Liber Mortuorum in Rudaviensi Parochia</i>	1775–1798	32 x 9,5	dobry	200	ARud 14

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Metr.

Z racji znaczących różnic w charakterze wpisów księgi z wieków XIX–XX zostały omówione osobno. Podstawową zmianą była nie tylko zmiana kształtu księgi, która utraciła cechy staropolskiej dutki sądowej, przyjmując wymiary ok. 40 x 25 cm i zapis w ustalonym, drukowanym formularzu. W zaleceniach do prowadzenia księgi zmarłych czytamy:

Do 7mej [kolumny w księdze] zaś natenczas Pleban przyłączy Chorobę, i gatunek czyli iakość śmierci zmarłego, gdy Fizyk lub Chyrurgus przy zmarłym naydował się, któren obydwie te przyczyny Plebanowi na piśmie dać ma, które odebrawszy krótko, iednym lub dwoma słowami Chorobę i iakość śmierci, podług Formy Uniwersału zapisze⁴¹.

Wiadomo, że wcześniej przyczynę śmierci wpisywano okazjonalnie i nieprecyzyjnie. Ksiądz opierał się na relacjach rodziny i bliskich zmarłego, lub na własnej wiedzy⁴². Księgi metrykalne XIX i XX wieku są dość jednorodne, stąd zrezygnowaliśmy z podawania ich tytułów. Podobnie jak to miało miejsce wcześniej, wszystkie posiadają numerowane strony. W tabeli 5 uwzględniono metryki chrztów.

W metrykach z tych czasów pismo na ogół jest czytelne i staranne. Nadto stan zachowania metrykaliów XIX–XX wieku jest dobry, podobnie jak w przypadku ksiąg nowożytnych. W porównaniu do metryk innych parafii można nawet

⁴¹ ARud, *Księga zgonów 1798–1831*, s. 2.

⁴² Wymowny przykład znamy z leżącej na północ od Krakowa parafii Więclawice. W księdze pogrzebów w dniach 6–23 I 1723 r. zapisano 10 zmarłych, a poniżej rejestrator pozostawił notkę w języku polskim: „NB. Na krosty zmierały te dzieci”; Archiwum Parafii Więclawice, *Księga pogrzebów 1711–1756*, s. 27.

stwierdzić, że wzorcowy. Od końca lat 90. XVIII wieku w nowym typie ksiąg każda wieś miała prowadzone osobne rejestry. Wcześniej pisano po prostu chronologicznie kolejne fakty. Przykładowo w księdze ślubów 1798–1856 osobno zapisywano małżonków z Rudawy, Góry Nawojowej, Radwanowic, Brzezinki i Siedlca. Z kolei razem: Nielepice i Młynkę; Niegoszowice, Sowiarkę i Kochanów; Dubie i Żary (od roku 1834 Dubie i Pisary razem). Z kolei księga ślubów z lat 1898–1921 dzieli się na następujące miejscowości: Rudawa, Nawojowa Góra, Radwanowice, Brzezinka, Nielepice, Młynka, Siedlec, Niegoszowice, Kochanów, Pisary i Dubie. XIX-wieczne księgi metrykalne posiadają boczne zakładki (języczki) z zapisaną na nich nazwą każdej wsi, by szybciej było można dotrzeć do potrzebnego rejestru. Część tomów posiada nowe zakładki. Z numeracji ksiąg urodzonych wynika, że brakuje jednego z tomów sprzed XIX wieku (tom XI pochodzi z lat 1808–1831). Księgi były prowadzone w języku łacińskim. W polskim brzmieniu zapisywano jedynie nazwy miejscowości i nazwiska. Dodać można, że od początku XIX stulecia nie ma luk w następujących po sobie tomach poszczególnych serii.

Tab. 5. Księgi chrztów parafii w Rudawie z lat 1798–1907

Nr	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Uwagi
1	1798–1807	37,5 x 24,5	dobry	218	—
2	1808–1831	40,5 x 25,5	dobry	242	—
3	1831–1855	39,5 x 24,5	dobry	276	—
4	1856–1863	38,5 x 24,5	dobry	375	—
5	1864–1869	39 x 25,5	dobry	384	—
6	1870–1877	40 x 25,5	dobry	432	—
7	1878–1887	37,5 x 25	dobry	203	—
8	1887–1897	41 x 26	dobry	460	nadtargane 2 pierwsze strony
9	1898–1907	41,5 x 26,5	dobry	574	—

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Metr.

Co ciekawe, na stronie 244a w księdze ślubów z lat 1798–1856 wszyto pismo w sprawie śmierci żołnierza jako zaświadczenie związane z faktem, że wdowa po nim znów wyszła za mąż.

Tab. 6. Księgi ślubów parafii w Rudawie z lat 1798–1921

Nr	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Uwagi
1	1798–1856	37,5 x 25,5	dobry	250	—
2	1857–1863	38,5 x 24,5	dobry	286	—
3	1864–1871	39,5 x 26	dobry	196	—
4	1872–1884	38 x 25,5	dobry	196	—
5	1884–1897	39,5 x 25,5	dobry	288	—
6	1898–1921	41,5 x 27	dobry	478	—

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Metr.

Tab. 7. Księgi zgonów parafii w Rudawie z lat 1798–1921

Nr	Lata prowadzenia wpisów	Wymiary w cm	Stan zachowania	Liczba stron	Uwagi
1	1798–1831	37,8 x 24	dobry	3378	—
2	1831–1855	39,5 x 24,5	dobry	284	—
3	1856–1863	38 x 24,5	dobry	352	—
4	1864–1872	39 x 25,5	dobry	192	—
5	1872–1885	39,3 x 26	dobry	246	—
6	1886–1897	40,5 x 26	dobry	466	—
7	1898–1921	41,5 x 27	dobry	480	—

Źródło: Archiwum parafii w Rudawie, Metr.

Uwagę zwraca, że w XIX-wiecznych księgach zmarłych⁴³ zaprzestano podawać lokalizację pochówków. Wzór zapisu był ściśle wytyczony w instrukcji na początku każdej z serii ksiąg. W księdze zgonów 1831–1855 szymel rejestracyjny został narysowany ręcznie w zeszyte gładkim (podobnie w księdze chrztów z lat 1808–1831). Księgi ślubów i zgonów z lat 1898–1921 posiadają na ostatniej stronie uwierzytelnienie liczby stron, które podano w roku nabycia ksiąg (1898). Są tam dwie pieczęcie (woskowa i odcisnięta tuszem). Podano też liczbę kart.

Wśród pozostałych archiwaliów znajdujących się w parafii Rudawa uwagę zwraca księga mieszcząca *Ogłoszenia różne z ambony*. Zabytek rozpoczyna się w roku 1884 i kończy na początku lat 20. XX wieku. Zawiera ciekawe informacje, np. już na 1 stronie czytamy o nabożeństwie żałobnym za duszę zmarłej w Pradze 4 maja 1884 r. Marii Anny Sabaudzkiej, żonie cesarza Ferdynanda Habsburga. Nadto w archiwum parafialnym znajdują się nieliczne księgi stanu cywilnego. Każda z nich obejmuje jeden rok: *Urodziny* (1840, 1841, 1852, 1853–2 kopie, 1854 – 2 kopie, 1855, 1857, 1858); *Zejscia* (1854, 1860). W archiwum parafialnym jest przechowywana XIX-wieczna *Książka [...] wszelkich rozporządzeń prześwietnego Konsystorza Krakowskiego pochodzących dla kościoła Parafialnego Rudawskiego*. Wreszcie można się tu zapoznać z dziejami rudawskiej szkoły (*Historija szkoły trywialnej w Rudawie*), a zapisy sięgają roku 1818.

Księgi metrykalne parafii Rudawa zaprowadzono raptem 22 po najstarszej w Polsce księdze metrykalnej ślubów z parafii Mariackiej w Krakowie. Źródła te są niepowtarzalne i bezcenne, między innymi do badań historii małych ojczyzn, o której znany historyk Henryk Samsonowicz zapisał następujące słowa:

W czasach wielkich przemian zrywających poczucie więzi społecznych, naruszających świadomość swego rodowodu zarówno jednostek, jak i różnych zbiorowości ludzkich istnieje potrzeba odtwarzania „małej ojczyzny”, pozwalającej na znalezienie swego miejsca w zmieniającym się świecie. Miejscem tym, określającym tożsamość ludzi, pozwalającym na lepszą ich identyfikację, może być miasto, gmina, region – obszar, który pozwala człowiekowi uznać za własne i miejscowy obyczaj, i stosowane formy językowe, i otaczający go krajobraz. Historia własna jest ściśle związana z ulicą, domem, sąsiadami, otoczeniem [...] Jak każdy rodzaj świadomości zbiorowej, tak i poczucie wspólnoty regionalnej opiera się mniej lub bardziej na wiedzy o wspólnej przeszłości⁴⁴.

⁴³ W odróżnieniu od ksiąg dobry przedrobiorowej piszemy o księgach zmarłych, a nie pogrzebanych, gdyż notowano obie daty. Wcześniej na ogół zapisywano wyłącznie pogrzeby (podobnie było z chrztami). Wzięto się to z faktu, że chrzciny czy pogrzeby następowały zaraz po urodzeniu lub zgonie.

⁴⁴ H. S a m s o n o w i c z, *Wstęp*, [w:] *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. J. Chrobaczyńskiego, A. Jureczki i M. Śliwy, Kraków 1993, s. 5.

Księgi metrykalne są bliskie każdemu z nas, bo zawierają informacje o naszych przodkach. Jest to kopalnia wiedzy o „statystach historii”, zwykłych ludziach, stanowiących podstawową tkankę społeczną minionych wieków. Niejednokrotnie, w wypadku znacznej posuchy źródłowej, stanowi rejestracja metrykalna, punkt oparcia w przedstawianiu minionej rzeczywistości regionów, miast i wsi⁴⁵. Przedstawione źródło to również pomost do badań mikrohistorycznych⁴⁶. Zakończmy nasze rozważania jedną z prostych, zapomnianych już historii, jaką kryją księgi umarłych. Dnia 5 sierpnia 1760 roku pochowano ciało Wawrzyńca Lubaski z Radwanowic, który za życia był pozbawiony wzroku przez ostatnie dwa lata i w tym czasie kilkakrotnie skorzystał z sakramentu spowiedzi. Jego mogiła została usypana na cmentarzu, nieopodal bramy, za którą stał dom wikarego. Ksiądz zapisał, że Lubaska dożył około 90 lat⁴⁷. A mogiła tego prostego człowieka na przykościelnym placu grzebalnym, anonimowa, rozmywana deszczem i rozdeptywana stopami wiernych podczas procesji, już po kilku latach musiała ustąpić miejsca innym.

Mateusz Wyźga

PARISH REGISTRIES IN THE ALL SAINTS PARISH OF RUDAWA, NEAR KRAKOW

SUMMARY

The article is devoted to the parish registries in the Parish of Rudawa as a unique and valuable source of information not only for research on the local history but also in the context of historical demography, onomastics and genealogy. The registries of Rudawa have been chosen due to the fact that they constitute one of the oldest parish registries in Poland. The first records reach back to 1570, thus 22 years after the oldest known register in the country, in the one for the Parish of St. Mary's Church in Krakow. The origin of this kind of source in the context of historical background is also presented in the article. The material covers especially the most significant literature from the Old Polish times. However, parish registries from the 19th century are characterized as well. Apart from the detailed tabular registries which describe the preservation of individual volumes, the draft view of dozens of the oldest peasants' marriages contracted in the second half of the 19th century is given.

⁴⁵ Np. F. K i r y k, *W epoce staropolskiej*, [w:] *Ożarów: dzieje miasta i gminy*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2009, s. 55–187.

⁴⁶ Przydatność omawianych źródeł w tym zakresie autor zaprezentował w referacji *Mikrohistorie w księgach metrykalnych XVI–XVIII wieku zapísane podczas konferencji metodologicznej pt. „Mikrohistoria i historia regionalna”*, zorganizowanej przez Instytut Historyczny UW w dniu 15 IV 2011 r.

⁴⁷ ARud, *Księga zmarłych, 1748–1775*, s. 30.